

การศึกษาภูมิปัญญาเชิงพุทธในการใช้สมุนไพรของบ้านโคกสง่า
ตำบลทรายมูล อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น

**A Study of Buddhist Wisdoms in Using Herbs of
Ban-khok-sa-nga Village, Sai Moon Sub-District,
Namphong District, Khon Kean Province**

พระมหาพงษ์ศิริ คมภิระสฤ (นามแสง)¹,

พระมหามิตร ฐิตปญโญ² และ โสวิทย์ บำรุงภักดิ์³

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น^{1,2,3}

PhramahaPhongsiri Khampirasetto (Namsang)¹

Phramahamit Thitapunyo² and Sovit Bamrungpak³

Mahachulalongkornrajavidyalaya University KhonKaen Campus, Thailand^{1,2,3}

Corresponding Author, Email: phongsiri2556@gmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษากระบวนการปลูกสมุนไพรของบ้านโคกสง่า ตำบลทรายมูล อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น 2) เพื่อศึกษาภูมิปัญญาเชิงพุทธในการใช้สมุนไพรของบ้านโคกสง่าตำบลทรายมูล อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น การวิจัยเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพทั้งด้านเอกสารและการลงภาคสนาม หลังจากนั้นจึงนำข้อมูลมาวิเคราะห์เชิงพรรณนา

ผลการวิจัยพบว่า กระบวนการปลูกสมุนไพรของบ้านโคกสง่าตำบลทรายมูล อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น นั้น สมุนไพรของชาวบ้านโคกสง่ามีหลายชนิดและหลายพันธุ์ การปลูกสมุนไพรมักจะปลูกไปตามธรรมชาติของสมุนไพรชนิดนั้น ๆ สมุนไพรที่เป็นพืชล้มลุก ใช้การปักชำ กระบวนการปลูกบางชนิดมีการว่าคาถา “นะโมพุทธายะ” 3 ครั้ง ก่อนรดน้ำสมุนไพรบางชนิดเก็บเกี่ยวใช้ได้ทันที

* วันที่รับบทความ: 8 มกราคม 2562; วันที่แก้ไขบทความ 27 มิถุนายน 2562; วันที่ตอบรับบทความ: 28 มิถุนายน 2562

Received: January 8, 2019; Revised: June 27, 2019; Accepted: June 28, 2019

ภูมิปัญญาเชิงพุทธในการใช้สมุนไพรของบ้านโคกสง่าตำบลทรายมูล อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น พบว่าในการปลูกสมุนไพรนั้น บ้านโคกสง่าอาศัยหลักธรรมที่ผสมผสานอยู่ในวิถีการดำเนินชีวิตไม่ว่าจะเป็นหลักอิทธิบาท 4 ในการเพาะปลูกส่วนการบำบัดรักษาจะมองความเป็นจริงตามหลักธาตุ 4, นิยาม 5, อริยสัจ 4 ด้วยพุทธานุสสติ เป็นต้น

คำสำคัญ: ภูมิปัญญาท้องถิ่น; สมุนไพร; ภูมิปัญญาเชิงพุทธ

Abstract

The aims of this research were: 1) to study the process of herb planting of the villagers in Ban-khok-sa-nga village, Sai Moon Sub-district, KhonKaen province; 2) to study the Buddhist wisdoms in using the herbs of the villagers. This study was a qualitative research conducted through the study of relevant documents and fieldwork study. The obtained data were interpreted by the descriptive analysis.

The research results revealed that the herbs of the villagers are found in many species and many varieties. Planting herbs is usually planted according to their nature. Herb that is a biennial plant using cuttings. Some planting processes have a spell "na-mo bud-dha-ya" 3 times before watering some herbs. Some can be harvested immediately.

In the cultivation of the herbs, people rely on the dhamma principles in caring the herbs such as Four Paths of Accomplishment (iddhipāda,) used in planting process, IV Dhātu (Four Elements), Orderliness of Nature (niyāma), Four Noble Truths (ariyasaccaya) and Buddha Recollection (buddhanussati) used in maintaining the herb conditions.

Keywords: Local Wisdom; Herbs; Buddhist Wisdom

บทนำ

ความที่มนุษย์ต้องอาศัยธรรมชาติเป็นอยู่โดยปัจจัย 4 คืออาหาร เครื่องนุ่งห่มที่อยู่อาศัยและยารักษาโรคซึ่งมนุษย์ได้จากธรรมชาติทั้งสิ้น พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ในมคัณคยสูตรอีกว่า “ความไม่มีโรคเป็นลาภอันประเสริฐ” (Tipitaka (Thai), 13/215/254) เพื่อให้ภิกษุสงฆ์ได้ดูแลรักษาสุขภาพและรักษาพยาบาลเองในเวลาเจ็บป่วยทรงอนุญาตเภสัชทั้ง 5 คือ เนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง และน้ำอ้อย (Tipitaka (Thai), 5/260/44) ซึ่งเป็นทั้งตัวยาและชาวโลกถือกันว่าเป็นยาทั้งให้ประโยชน์ทางโภชนาการไม่เป็นอาหารหายาส่วนการ

ดำรงชีวิตของชาวอีสานเมื่อมีความอดทนอดทนพากเพียรตรากตรำทำงานเลี้ยงชีพเป็นเวลานานย่อมมีความอ่อนล้าเจ็บไข้ได้ป่วยหรือจากสภาวะแวดล้อมที่มีการเปลี่ยนแปลง การดูแลรักษาจึงต้องอาศัยการเฝ้าระวังรักษาโรคเพื่อบำบัดให้หายสู่สภาวะเป็นปกติ การนำสมุนไพรมาใช้ในการรักษาโรคที่เกิดขึ้นในแต่ละบุคคลไม่ว่าจะเป็นยารับประทานยาทาภายนอกภายนอกดูเหมือนว่ายาสมุนไพรช่วยได้เสมอหากรู้จักเอายาสมุนไพรที่เหมาะสมถูกต้องกับโรคมาใช้ (Thitiyan Boripan, 1966 : 15) ในสมัยก่อนนั้นชาวบ้านไม่สามารถเข้าถึงวิธีการรักษาแพทย์แผนปัจจุบันได้ง่ายเนื่องจากค่าใช้จ่ายสูงและการเดินทางยากลำบาก จึงหันไปรักษาโดยใช้สมุนไพรเพื่อประหยัดค่าใช้จ่าย

บ้านโคกสง่า เป็นหมู่บ้านที่เป็นสังคมชาวพุทธมีองค์ความรู้และทักษะเกี่ยวกับการใช้สมุนไพรตามแนวคิดการใช้สมุนไพรในพุทธศาสนาและหลักการพึ่งพาตนเองใช้หลักธรรมสำคัญที่ผสมผสานอยู่ในวิถีการดำเนินชีวิตซึ่งเกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาหรือเป็นเหตุผลให้เกิดมีภูมิปัญญาสมุนไพรมาแต่รุ่นปู่ย่าตายายหมอยาสมุนไพรนอกจากจะเฝ้าระวังรักษาภายในหมู่บ้านแล้วยังมีการเดินเท้าเร่ขายยาสมุนไพรไปตามหมู่บ้านต่างๆ ทุกหลังคาเรือนด้วยความยากลำบากภายหลังจึงคิดวิธีนำงูจงอางมาแสดงโชว์เพื่อเป็นสิ่งดึงดูดให้ผู้คนมารวมกันทำให้ไม่ต้องเดินเร่ขายยาเหมือนเช่นเดิมอีกและมีการถ่ายทอดวิชาให้กันภายในหมู่บ้านตลอดจนลูกหลานเมื่อว่างจากการทำการเกษตรก็จะร่วมกลุ่มออกเร่แสดงงูขายสมุนไพรเป็นอาชีพเสริมหารายได้ต่อมารัฐธรรมนูญตามหมู่บ้านต่างๆมีความเจริญมากขึ้นการเดินเร่ขายสมุนไพรจึงไม่ได้ทำการเหมือนในอดีตอาศัยหลักการพึ่งพาตนเองโดยใช้ภูมิปัญญาด้านสมุนไพรมาเสริมให้เกิดรายได้โดยปรับรูปแบบการใช้สมุนไพรตามยุคสมัยและยังคงมีการเพาะปลูกสมุนไพรหลักและสมุนไพรบางชนิดอยู่ ดำเนินการในรูปแบบของสินค้าผลิตภัณฑ์ประจำตำบล (OTOP)

ภูมิปัญญาความรู้ในการใช้ยาสมุนไพรเป็นความรู้เชิงวัฒนธรรมที่ผ่านการทดลองคัดเลือกและเรียนรู้จริงจากการดำเนินชีวิตการใช้สมุนไพรเป็นส่วนหนึ่งของการแพทย์พื้นบ้านที่มีมาก่อนการแพทย์แผนปัจจุบัน การใช้สมุนไพรเป็นภูมิปัญญาดั้งเดิมยังคงเป็นที่พึ่งและทางเลือกหนึ่งในการดูแลสุขภาพตามที่สำนักงานปลัด กระทรวงสาธารณสุขได้แสดงข้อมูลสถิติการเจ็บป่วยของประชากรไทยทั้งประเทศจำนวนผู้ป่วยใน(หลักประกันสุขภาพถ้วนหน้าและสวัสดิการรักษายาบาลข้าราชการและครอบครัว) รวมทุกการวินิจฉัยโรค จำแนกตามเพศและโรค/กลุ่มโรค 298 โรค ตามบัญชีจำแนกโรคระหว่างประเทศ

ฉบับแก้ไข ครั้งที่ 10 ทัวราช อาณาจักร พ.ศ. 2560 มีอัตราการรวมทั้งสิ้น 19,714,139 คน (National Statistical Office, 2018 : 3) แสดงให้เห็นถึงอัตราการเจ็บป่วยของประชาชนที่จะต้องพึ่งพาระบบบริการสุขภาพของทั้งภาครัฐและเอกชนจากการเจ็บป่วยอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ นับว่าเป็นปัญหาของประเทศไทยที่จะต้องจัดระบบบริการสุขภาพให้พอเพียง ในต้นทุนค่าใช้จ่ายที่ต่ำเพียงพอที่ประชาชนจะสามารถรับภาระได้ ปัจจุบันมีการนำสมุนไพร ทั้งที่เป็นสมุนไพรเดี่ยวและชนิดที่ปรุงเป็นตำรับยามาใช้รักษาอาการเจ็บป่วยขั้นพื้นฐานเพื่อทดแทนยาแผนปัจจุบันอย่างได้ผลลัพธ์ในทางที่ดีทั้งยังครอบคลุมอาการเจ็บป่วยได้หลายระบบเช่นระบบทางเดินอาหารระบบทางเดินหายใจระบบผิวหนังระบบทางเดินปัสสาวะ เป็นต้นเนื่องจากประเทศไทยมีการปลูกพืชสมุนไพรหลากหลายชนิดในทุกๆ เขตพื้นที่สมุนไพรบางชนิดหาง่ายและราคาถูกผ่านการศึกษาค้นคว้าและวิจัยเพื่อรองรับองค์ความรู้ที่จริงจัง ให้ผลลัพธ์ที่ดีในส่วนของการรักษาและอาการเจ็บป่วยนำมาใช้ได้ง่ายมีความปลอดภัยต่อสุขภาพประชาชนเป็นการส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างแท้จริง ในปัจจุบันนโยบายภาครัฐมีการส่งเสริมและสนับสนุนการพัฒนาระดับท้องถิ่นหรือชุมชนเพื่อให้เกิดการพึ่งพาตนเองได้ ภายใต้การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจโดยการจัดตั้งกลุ่มหรือองค์การชุมชน มุ่งในการดำเนินกิจกรรมเพื่อพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ให้ประชาชนสามารถประกอบอาชีพได้อย่างหลากหลาย สร้างรายได้ให้กับครัวเรือนหลายชุมชนมีการรวมกลุ่มในแก้ไขปัญหาด้วยตนเองเกิดการเรียนรู้ร่วมกันโดยกระบวนการของกลุ่มชุมชนก่อให้เกิดการพึ่งพาตนเองซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดวิสาหกิจชุมชน คือ การประกอบการเพื่อการจัดการ “ทุน” ของชุมชนอย่างสร้างสรรค์เพื่อตอบสนองการพึ่งตนเองและความพอเพียงของครอบครัวและชุมชน (Pornpimon Chalermmeeprasert, 2011 : 169-183) นอกจากนี้ การแพทย์ทางเลือกหรือการ แพทย์แผนไทยและองค์การเภสัชกรรมปัจจุบันได้หันกลับมาให้ความสนใจศึกษาค้นคว้า นำสมุนไพรมาใช้ในการรักษาโรคแบบดั้งเดิมอย่างจริงจังโดยเฉพาะจากประวัติการใช้สมุนไพรเป็นตำรายาแผนโบราณตั้งแต่ปรมาจารย์แพทย์แผนโบราณหมอชีวกโกมารภัจจ์ และแนวคิดเรื่องการใช้สมุนไพรที่ทรงมีพุทธาณุญาตบ้านโคกสง่าเป็นสังคมเกษตรกรรมที่ทุกคนอาศัยอยู่ร่วมกันเป็นชุมชนเป็นครอบครัวขยายที่มีคนหลายรุ่นอาศัยอยู่ร่วมกัน คือ รุ่นปู่ย่าตายาย

รุ่นพ่อแม่ รุ่นลูกหลานรวมทั้งมีญาติพี่น้องอาศัยอยู่ใกล้ชิดกันวิถีชีวิตส่วนใหญ่มีความผูกพันอยู่กับธรรมชาติได้รับการปลูกฝังมาจากบรรพบุรุษโดยมีศูนย์กลางของชุมชนก็คือ

วัด แนวทางสำหรับการดำเนินชีวิตจะอิงอาศัยหลักธรรมสำหรับคฤหัสถ์ผู้ครองเรือน เสริมให้ชีวิตความเป็นอยู่มีความสุขยิ่งขึ้นก่อเกิดวัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาในการดำรงชีพทำมาหากินความรู้ของชาวบ้านซึ่งเรียนรู้มาจากปู่ย่าตายายญาติพี่น้องและความเฉลียวฉลาดของแต่ละคนหรือผู้มีความรู้ในหมู่บ้าน สิ่งเหล่านี้เป็นภูมิปัญญาความสามารถที่บรรพบุรุษได้สร้างสรรค์และถ่ายทอดมาเป็นความรู้ที่ประกอบไปด้วยคุณธรรมมีความสอดคล้องกับบริบทและวิถีชีวิตดั้งเดิมซึ่งมีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกัน การสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างคนกับคนคนกับธรรมชาติและคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติความรู้เหล่านี้เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตเป็นส่วนใหญ่ซึ่งในชุมชนจะมีผู้มีความรู้และความสามารถหลากหลายบางคนชำนาญทางรักษาโรคบางคนเก่งการเพาะพันธุ์พืชบางคนถนัดเลี้ยงสัตว์บางคนมีความรู้พิธีกรรม บุคคลเหล่านี้ ต่างก็ใช้ความสามารถเพื่อประโยชน์ของชุมชน

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาภูมิปัญญาเชิงพุทธในการใช้สมุนไพรของบ้านโคกสง่า ตำบลทรายมูล อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น ซึ่งนำแนวคิดหรือหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาเป็นวิถีชีวิต อาศัยสิ่งที่มีอยู่ตามธรรมชาติมาแปรสภาพเป็นมูลค่าส่งผลกระทบที่ดีต่อชุมชนในด้านต่าง ๆ สามารถดำเนินชีวิตอยู่บนพื้นฐานของการพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืนและมีความสุขมีคุณภาพชีวิตมีคุณค่าทางสังคมและวัฒนธรรมตามแนวทางพระพุทธศาสนาและเป็นแบบอย่างในการพัฒนาชุมชนและสังคมสืบไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษากระบวนการปลูกสมุนไพรของบ้านโคกสง่า ตำบลทรายมูล อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น
2. เพื่อศึกษาภูมิปัญญาเชิงพุทธในการใช้สมุนไพรของบ้านโคกสง่า ตำบลทรายมูล อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษานี้ใช้รูปแบบการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยทำการศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้องเพื่อนำมากำหนดเป็นคำถามในการวิจัยจากนั้นจึงลงพื้นที่เพื่อเก็บข้อมูลภาคสนามแบบสัมภาษณ์ (Interview) ซึ่งเป็นเครื่องมือในการศึกษาและรวบรวมข้อมูลโดยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth

Interview) สำหรับประชากรผู้ให้ข้อมูลวิจัยซึ่งใช้วิธีการเลือกตัวอย่างผู้ให้ข้อมูลแบบเจาะจง (Purposive Sampling) จำนวน 25 คน ซึ่งได้แก่ ผู้นำชุมชนบ้านโคกสง่า จำนวน 3 คน ,ปราชญ์ชาวบ้าน จำนวน 2 คน, หมอยาพื้นบ้าน 5 จำนวน, ผู้ประกอบการค้ายาสมุนไพร จำนวน 5 คน,ชาวบ้านโคกสง่าจำนวน 10 คนโดยมีเนื้อหาสำคัญเช่น ความเป็นมา ภูมิปัญญา แนวคิดหลักการ รูปแบบกระบวนการเลี้ยงชีพและหลักธรรม ในการดำเนินชีวิตของชาวบ้านโคกสง่าเพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่สมบูรณ์ และได้ข้อเท็จจริงจากชุมชนที่ศึกษาวิจัย ครอบคลุมประเด็นอย่างครบถ้วน ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย

ผลการวิจัย

1. กระบวนการปลูกสมุนไพรของบ้านโคกสง่า ตำบลทรายมูล อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น พบว่า สมุนไพรของชาวบ้านโคกสง่ามีหลายชนิดและหลายพันธุ์ การปลูกสมุนไพรจะปลูกไปตามธรรมชาติของสมุนไพรชนิดนั้น สมุนไพรที่เป็นเหง้าหรือหัวมักปลูกในดินร่วนหรือดินเหนียวปนทราย อาจใส่ใบไม้แห้ง ฟางสับหรือเปลือกถั่ว แล้วแต่ธรรมชาติของสมุนไพรที่เป็นเหง้าหรือหัวชนิดนั้น ๆ จะนิยมปลูกในฤดูฝน โดยเลือกวันอังคารเป็นส่วนมาก เริ่มจากขุดหลุมลึกประมาณ 10-15 เซนติเมตร ใช้เหง้าหรือหัววาง ตัดแบ่งให้มีตาอยู่ด้วยลงปลูก อย่ากลบให้ดินแน่นเกินไปคลุมด้วยฟางหรือใบหญ้าคาตากแห้ง ที่สำคัญห้ามไม่ให้มีน้ำท่วมขัง ส่วนข้อปลีกล้วยอื่น ๆ แล้วแต่ชนิดของหัวว่านั้น ๆ ซึ่งกระบวนการปลูกบางชนิดมีการใช้เศษโลหะ ซึ่งเป็นธาตุวัตถุในการเพิ่มรสนิยม เช่น ว่านงูที่เป็นสมุนไพรใช้เฉพาะในการดับพิษต่าง ๆ และการว่าคาถา “นะโมพุทธายะ” 3 ครั้ง ก่อนรดน้ำ ส่วนสมุนไพรที่เป็นพืชล้มลุกใช้การปักชำ มักปลูกในดินร่วนหรือดินเหนียวปนทราย ยกแปลงให้สูงประมาณ 15-20 เซนติเมตร กว้างประมาณ 1-2 เมตร เว้นทางเดินระหว่างแปลงประมาณเมตรหนึ่งปรับให้ดินร่วนเอาเศษหญ้าเศษวัชพืชออก หลุมให้ลึกประมาณ 2-5 เซนติเมตรเว้นระยะห่างต้น 20-30 เซนติเมตร ห่างแถวละ 40 เซนติเมตร หรืออาจจะไม่ยกแปลงก็ได้ เคลี่ยดินกลบคลุมแปลงด้วยฟางหรือหญ้าแห้งบาง ๆ นิยมปลูกในช่วงฤดูฝน ขยายพันธุ์ด้วยการเพาะเมล็ดและปักชำกิ่ง ดินต้องระบายน้ำได้ดีมีความชุ่มชื้นหรือมีน้ำปานกลาง ควรปลูกในที่ที่มีแดดรำไรสมุนไพรที่เป็นพืชล้มลุกใช้การปักชำ เช่น เสดดพังพอน รางจืด หญ้าหนวดแมว เป็นต้นสมุนไพรบางชนิดเก็บเกี่ยวได้ทันทีที่จะใช้สมุนไพรนิยมปลูกในช่วงฤดูฝนและเก็บเกี่ยวในช่วงต้นฤดูหนาว เพราะชนิดที่เป็นว่านจะลงหัว คือ ใบและต้น จะเหี่ยวเหลือแต่หัวสมุนไพรอยู่ในดิน ชนิดเป็น

พืชล้มลุกจะเก็บเกี่ยวเมื่อได้อายุใช้งาน บางอย่างเมื่อเก็บเกี่ยวแล้วก็เอาไปใช้สดได้เลย บางอย่างก็แปรรูปด้วยวิธีการตากแห้งแล้วจึงนำไปใช้สำหรับบำบัดรักษาอาการเจ็บป่วยของประชาชนทั่วไปและที่อาศัยอยู่ในบริเวณพื้นที่ใกล้เคียงบ้านโคกสง่า สมุนไพรที่แปรรูปด้วยการตากจะต้องเก็บไว้ในที่อากาศถ่ายเทได้ดี มีอับชื้นหรือในภาชนะที่ปิดมิดชิด และไม่ควรเก็บไว้ใช้เกินกว่า 1 ปี องค์ความรู้มีการถ่ายทอดว่าสมุนไพรชนิดไหนรักษาโรคใดหรือชนิดใดสามารถทดแทนหรือเสริมด้วยยาใด เพราะคุณสมบัติหรือสรรพคุณของสมุนไพรบางอย่างเหมือนกันใช้แทนกันบางอย่างต่างกันการใช้สมุนไพรจะขึ้นอยู่กับชนิดและปริมาณของสมุนไพรแต่ละอย่างเพราะในแต่ละส่วนจะมีตัวยาหรือสารประกอบที่แตกต่างกัน ชนิดและปริมาณของสมุนไพรที่จะนำมาใช้ต้องให้ถูกส่วนเช่น ราก ต้น ใบ หัวสดเหล่านี้ เป็นต้น ต้องใช้ให้ถูกวิธี บางอย่างต้องใช้สด บางชนิดใช้ต้ม บางอย่างตากแห้งแล้วนำมาฝน บางอย่างก็เคี้ยวเป็นน้ำมันส่วนต่างๆ ที่นำมาใช้ได้ คือ ราก หัว ต้น ใบ ดอก ผล เป็นต้น การปลูกสมุนไพรต้องมีความรู้ว่าจะเอาไปใช้ได้อย่างไร ส่วนไหนมีสรรพคุณอย่างไร จะเห็นได้ชัดว่าเป็นองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการนำสมุนไพรมาใช้ในการรักษาอาการเจ็บป่วยขั้นพื้นฐานที่ประสบอยู่เป็นประจำ ได้แก่ อาการที่เกี่ยวกับโรคทางเดินอาหารอาการที่เกี่ยวกับโรคทางเดินหายใจ เป็นต้นซึ่งอาการและโรคต่าง ๆ เป็นอาการที่ไม่รุนแรงโดยจะเลือกใช้พืชสมุนไพรที่ปลูกภายในพื้นที่ของบ้านโคกสง่าเป็นส่วนใหญ่และการนำเข้าสมุนไพรอื่น ๆ เนื่องจากแหล่งสมุนไพรของชุมชนไม่เพียงพอเพื่อประกอบตามตำรับยาสมุนไพรถือว่าเป็นการพึ่งพาตนเองจากธรรมชาติตามวิถีชีวิตท้องถิ่นชนบทที่ส่วนใหญ่มีอาชีพทำการเกษตรกรรม และวัฒนธรรมการช่วยเหลือซึ่งกันและกันนอกจากนี้การรักษาด้วยสมุนไพรตามภูมิปัญญาเชิงพุทธในการใช้สมุนไพรของบ้านโคกสง่ายังทำให้ผู้ป่วยที่อยู่ในพื้นที่ใกล้เคียงสามารถนำสมุนไพรไปใช้เพื่อบรรเทาอาการเจ็บป่วยที่เกิดขึ้นได้อีกด้วยซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาขององค์การอนามัยโลกที่มีการรายงานว่า กระแสการใช้สมุนไพรกำลังเป็นที่นิยมทั่วโลก ปัจจุบันภูมิปัญญาในการใช้สมุนไพรของบ้านโคกสง่ามีการพัฒนาขึ้นเป็นผลิตภัณฑ์ (OTOP) ตามนโยบายการพึ่งพาตนเองของรัฐบาลจำหน่ายที่ร้านค้าชุมชนสมุนไพรภูมิปัญญาบ้านโคกสง่า (หมู่บ้านงูจงอาง) ซึ่งผลิตและจำหน่ายหลายชนิดในรูปแบบต่าง ๆ โดยได้รับความร่วมมือและสนับสนุนจากพัฒนากรอำเภอน้ำพองและมหาวิทยาลัยขอนแก่นที่ได้เข้ามาประสานงาน และให้การปรึกษาในรูปแบบการผลิต ออกแบบบรรจุภัณฑ์ พัฒนา

ผลิตภัณฑ์ พร้อมทั้งได้ทำการจดทะเบียนเป็นวิสาหกิจชุมชน และมีแนวโน้มที่ดีในเรื่องการนำสมุนไพรมาใช้ในโอกาสข้างหน้าต่อไป

2. ภูมิปัญญาเชิงพุทธในการใช้สมุนไพรของบ้านโคกสง่า ตำบลทรายมูล อำเภอ
น้ำพอง จังหวัดขอนแก่น พบว่า องค์ความรู้และทักษะเกี่ยวกับการใช้สมุนไพรตามแนวคิด
การใช้สมุนไพรในพุทธศาสนาและหลักการพึ่งพาตนเอง โดยใช้หลักธรรมสำคัญที่ผสมผสาน
อยู่ในวิถีการดำเนินชีวิตซึ่งเป็นไปเพื่อปรับสมดุลให้เข้าสู่ความเป็นปกติมีสุขภาวะที่ดี โดยใช้
หลักนิยาม 5 เป็นสมุฏฐานเพื่อให้ทราบถึงเหตุของการเกิดความเจ็บป่วยที่อาจเกิดจากสภาพ
สิ่งแวดล้อม กรรมพันธุ์ ความคิด การกระทำ การเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป และหลักอริยสัจ 4 อัน
เป็นวิธีการแห่งปัญญา ใช้ดำเนินการแก้ปัญหาตามเหตุปัจจัย เป็นกระบวนการหาเหตุปัจจัยที่
ก่อให้เกิดการแก้ไข บำบัดรักษาอาการเจ็บไข้ได้ป่วย วางมาตรการยับยั้งป้องกันหลีกเลี่ยง
ไม่ให้เกิดความเจ็บไข้ได้ป่วยอีก ทำให้เกิดการเรียนรู้ว่าต้องใช้เภสัชสมุนไพรในการ
บำบัดรักษา เช่น ธาตุไฟหย่อนไป ก็ต้องใช้สมุนไพรที่มีรสร้อนหรือคนพอมแห้งไม่มีกำลัง ต้อง
ใช้สมุนไพรที่บำรุงธาตุทั้ง 4 หากมีลมในกายมากไป ต้องใช้สมุนไพรที่มีสรรพคุณในการขับลม
เพื่อปรับสภาวะความเสียสมดุลของร่างกายตามอาการให้กลับคืนเป็นปกติสุขภาวะซึ่งบาง
อาการสามารถรักษาให้เข้าสู่สภาวะสมดุลของธาตุบางอาการพระพุทธานุญาตว่าเป็นโรค
กรรม ก็ใช้การรักษาด้วยกำลังใจและธรรมโอสธหรือการภาวนา สามารถสรุปหลักธรรม
สำคัญที่เกี่ยวข้องเป็นเหตุให้เกิดการใช้สมุนไพรในการรักษาได้ 4 ประการ คือ ธาตุ 4 เป็นสิ่ง
ที่ทำให้เกิดการประกอบขึ้นเป็นส่วนต่าง ๆ ของมนุษย์ที่เรียกว่า รูปขันธ์ คือทำให้ร่างกายมีสิ่ง
ยึดเหนี่ยวเป็นรูปร่างอวัยวะต่าง ๆ ขึ้นมา 2) นิยาม 5 คือสิ่งที่กำหนดความเป็นไปอันมี
ระเบียบแน่นอนของสรรพสิ่งตามธรรมชาติได้แก่การเกิดขึ้นดำรงอยู่และเสื่อมสลายหรือหรือ
แปรไปเป็นเหตุปัจจัยต่าง ๆ เกี่ยวข้องกับอาการต่าง ๆ ของร่างกายมนุษย์ว่าปกติหรือเจ็บ
ป่วยด้วยสมุฏฐานใดและวินิจฉัยเพื่อแก้ไขรักษาบำบัดตามความบกพร่องนั้น ๆ 3) อริยสัจ 4
เป็นกระบวนการที่ก่อให้เกิดองค์ความรู้จากการคิดวิธีในการแก้ปัญหาเพื่อให้การดำเนินชีวิต
เป็นปกติมีความสุขหรือมีอุปสรรคน้อยมีสุขภาพกาย สุขภาพจิตที่ดี 4) พุทธานุสสติ ในการ
รตนน้ำว่านสมุนไพร มีการระลึกถึงคุณของพระพุทธเจ้าโดยบริกรรมคาถา “นะโมพุทธานะ”
3 ครั้ง อันเป็นการระลึกถึงคุณพระรัตนตรัยในการใช้ว่านสมุนไพรเพื่อให้คุณวิเศษและผล
ในทาง การรักษาเป็นการสร้างขวัญกำลังใจด้วยธรรมโอสธ ภูมิปัญญาเชิงพุทธในการใช้
สมุนไพรของบ้านโคกสง่า นั้น ตรงกันกับประเภทของเภสัชสมุนไพรทางพระพุทธศาสนาอยู่

3 ประเภท คือ มูลเภสัชภัณฑ์เภสัชและผลเภสัชส่วนวิธีการใช้สมุนไพรนั้นตรงกับวิธีการใช้สมุนไพรสมุนไพรในสมัยพุทธกาล คือ การต้ม การฝน การตำหรือบด เป็นต้น

อภิปรายผลการวิจัย

การศึกษาภูมิปัญญาเชิงพุทธในการใช้สมุนไพรของบ้านโคกสง่าตำบลทรายมูล อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น มีประเด็นที่ควรนำมาอภิปราย ดังนี้

1. ความรู้ในการใช้สมุนไพรส่วนใหญ่มีแรงจูงใจและได้รับการถ่ายทอดองค์ความรู้มาจากบรรพบุรุษ ซึ่งมีทั้งองค์ความรู้เดิมและความรู้ที่ได้มาจากการแลกเปลี่ยนความรู้การใช้สมุนไพรของหมอยาพื้นบ้านอื่น ๆ ในคราวที่เดินทางไปร่ายสมุนไพรตามหมู่บ้านต่าง ๆ มีการสืบทอดองค์ความรู้ที่สำคัญคือการจดจำประเภท ลักษณะสรรพคุณ การใช้สมุนไพรจากบรรพบุรุษที่ได้รับการสืบทอดกันมาสอดคล้องกับกนกพร ฉิมพลี (Kanokporn Chimplee, 2012 : 13) ที่กล่าวว่า ภูมิปัญญาจะต้องประกอบด้วยกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้ ซึ่งจะทำให้เกิดความเข้าใจในเรื่องภูมิปัญญาและรู้ว่าภูมิปัญญามีลักษณะเป็นการผสมผสานการเรียนรู้จากที่มาของความรู้ที่หลากหลายโดยไม่ยึดติดอยู่กับความรู้ชนิดใดชนิดหนึ่งอย่างเดียวและการเรียนรู้ต้องมีการกระทำอย่างต่อเนื่อง จึงเรียกว่าเป็น **Situated Knowledge** นั่นคือ ต้องเป็นสถานการณ์ที่มีกระบวนการต่อเนื่องและต้องมีการปรับตัวเพื่อให้สามารถดำเนินชีวิตอยู่ได้ด้วยความเข้าใจตนเอง เข้าใจโลกและมีความสามารถในการปรับตัวพร้อมๆ กับมีจุดยืนที่หนักแน่นมั่นคงในทางที่ดีงามและถูกต้อง บ้านโคกสง่ามีการใช้สมุนไพรที่มีอยู่ตามธรรมชาติหลายรูปแบบด้วยกัน ในการศึกษาพบว่า มีการใช้สมุนไพรอย่างเดียวและการใช้ตามตำรับยาสมุนไพร สามารถจำแนกวิธีการใช้สมุนไพรเป็น 2 ประเภท คือ การรักษาอาการที่มีสาเหตุจากความผิดปกติของร่างกายและการบำรุงร่างกาย อีกประเภทคือการดูแลสุขภาพสตรีหลังคลอดบุตรซึ่งเป็นการใช้สมุนไพรที่มีแหล่งปลูกในชุมชนมาบำบัดรักษาโรคและการนำเข้าสมุนไพรอื่นๆ เนื่องจากแหล่งสมุนไพรของชุมชนไม่เพียงพอ ในการศึกษาพบว่าสมุนไพรที่สามารถปลูกได้ในท้องถิ่นจำนวน 12 ชนิด นอกนั้นเป็นสมุนไพรที่นำเข้าเพื่อประกอบตามตำรับยาสมุนไพรและเริ่มมีการปลูกสมุนไพรขึ้นต้นบางชนิดเพื่อนำมาใช้อีกด้วย ปัจจุบันภูมิปัญญาในการใช้สมุนไพรของบ้านโคกสง่าได้มีการพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์ (OTOP) ตามนโยบายการพึ่งพาตนเองของรัฐบาลจำหน่ายที่ร้านค้าชุมชนสมุนไพรภูมิปัญญาบ้านโคกสง่า (หมู่บ้านจุงอาจ) ซึ่งผลิตและจำหน่ายอีกหลายชนิดในรูปแบบต่างๆ ซึ่งสอดคล้องกับ

เพ็ญภา ทรัพย์เจริญ (Pennapa Sapcharoen, 1994 : 1) ได้กล่าวถึง ยาสมุนไพรไว้ว่ายาสมุนไพรเป็นผลิตภัณฑ์หรือยาที่สามารถก่อให้เกิดการพึ่งตนเองของชุมชนอีกระดับหนึ่ง ในช่วงที่ผ่านมามีกระทรวงสาธารณสุขได้มีนโยบายส่งเสริมการผลิตและการใช้สมุนไพรทั้งในระดับอุตสาหกรรมและในรูปสาธารณสุขมูลฐานในระดับสาธารณสุขมูลฐาน ก็ได้รับการผสมผสานให้มีการดำเนินงานด้านการแพทย์แผนไทยและสมุนไพรชุมชน สอดคล้องกับรัชชัช พินิจใหม่, สุภารัตน์ แซ่มเงิน, สวัสดิ์รังสิภัทร์และทิพวัลย์ สีจันทร์ Thawatchai Pinitmai et al., (2017 : 70-80) ได้กล่าวว่าการพึ่งตนเองด้านทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชนโดยกลุ่มจะมีการปลูกพืชสมุนไพรไว้ใช้เองเป็นหลักมีการถ่ายทอดความรู้ให้กับคนในชุมชนมีการจัดตั้งศูนย์เรียนรู้และมีการซื้อสมุนไพรจากภายนอกชุมชนถ้าสมาชิกกลุ่มและคนในชุมชนไม่สามารถผลิตสมุนไพรชนิดนั้นได้ด้วยตนเอง

2. ภูมิปัญญาเชิงพุทธในการใช้สมุนไพรของบ้านโคกสง่าเป็นความรู้เชิงวัฒนธรรมที่ผ่านการทดลองคัดเลือกและเรียนรู้จริงจากการดำเนินชีวิตการใช้สมุนไพรเป็นส่วนหนึ่งของการแพทย์พื้นบ้านที่มีมาก่อนการแพทย์แผนปัจจุบันเป็นการแก้ปัญหาในการดำเนินชีวิตตามด้วยการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ตามธรรมชาติที่ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎก โดยนำมาใช้ในการบำบัดอาการเจ็บป่วยขั้นพื้นฐานที่ประสบอยู่เป็นประจำได้แก่อาการเกี่ยวกับโรคทางเดินอาหารเช่น ปวดท้อง ท้องอืดท้องเฟ้อเป็นต้น อาการเกี่ยวกับโรคทางเดินหายใจเช่นหวัดคัดจมูกเจ็บคอหลอดลมอักเสบเป็นต้น อาการเกี่ยวกับทางเดินปัสสาวะ เช่น แก้วน้ำขับปัสสาวะเป็นต้น และอาการเกี่ยวกับระบบต่างๆของร่างกาย เช่น แก้อาการเกร็งเกร็งกระหายเลือดลมแก้ไข รักษาอาการต่างๆ ของสตรีไม่ว่าจะเป็นอาการประจำเดือนมาไม่เป็นปกติ ปวดประจำเดือน แก้กษัย แก้วปวดเมื่อย ซึ่งอาการและโรคต่าง ๆ เป็นอาการที่ไม่รุนแรงมากนักซึ่งมีมาแต่สมัยพุทธกาล

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะทั่วไป

ควรมีการวิเคราะห์และรวบรวมองค์ความรู้ภูมิปัญญาเชิงพุทธการใช้สมุนไพรของบ้านโคกสง่าโดยการบันทึกเก็บไว้เป็นลายลักษณ์อักษร และนำไปเผยแพร่โดยการอบรมของหน่วยงานสาธารณสุขมูลฐานหรือหน่วยงานส่งเสริมอาชีพของทางราชการ โดยการสร้างฐาน

โอกาสการเรียนรู้เครือข่ายชุมชนใกล้เคียงและพื้นที่อื่น ๆ เพื่อให้เกิดเป็นแนวทางการพึ่งพาตนเองของชุมชนต่อไปในอนาคต

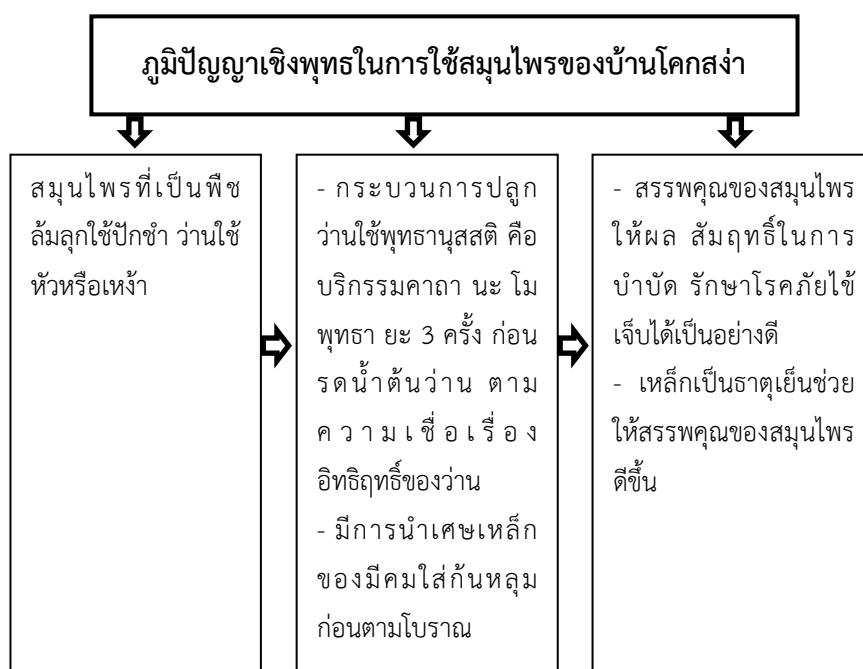
2. ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ควรทำการศึกษาภูมิปัญญาผลิตภัณฑ์สมุนไพรแปรรูปของบ้านโคกสง่า ตำบลทรายมูล อำเภอน้ำพองจังหวัดขอนแก่นที่มีผลต่อส่งเสริมเศรษฐกิจเชิงพุทธ

2.2 ควรทำการศึกษาวิเคราะห์ ภูมิปัญญาเชิงพุทธในการใช้สมุนไพรของบ้านโคกสง่าตำบลทรายมูล อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่นต่อการนำไปใช้ทดแทนยาแผนปัจจุบัน

องค์ความรู้ใหม่

องค์ความรู้ใหม่ที่เกิดจากผลการวิจัย ดังนี้

การวิจัยครั้งนี้ พบองค์ความรู้ในการปลูกสมุนไพรของบ้านโคกสง่า คือ การใช้เศษโลหะ ซึ่งเป็นธาตุวัตถุในการเพิ่มรสนิยมให้กับสมุนไพรว่าง ซึ่งใช้เฉพาะในการดับพิษ และพุทธานุสสติ โดยบริกรรมคาถา นะ โม พุทธา ยะ 3 ครั้ง ก่อนรดน้ำต้นว่างตามความเชื่อ

เรื่องอิทธิฤทธิ์ของว่านเพื่อให้สารสำคัญและสรรพคุณของว่านต่าง ๆ ที่นำไปใช้สมฤทธิ์ผล
มากยิ่งขึ้น

Refereances

- Kanokporn Chimplee. (2012). *Knowledge Management Models for Local Wisdom in Wickerwork Handicrafts: A Case Study of Local Community Enterprises in Nakhon Ratchasima Province*. Doctor of Philosophy. Graduate School: National Institute of Development Administration.
- Mahachulalongkornrajavidyalaya University. (1996). *Thai Tripitaka on Mahachulalongkornrajavidyalaya University Version*. Bangkok : Mahachulalongkornrajavidyalaya University Press.
- National Statistical Office. (2018). Health statistics. *Online*. Retrieved November 16, 2018. from: <http://statbbi.nso.go.th>
- Pennapa Sapcharoen. (1994). *Self-care health With herbal medicine*. Bangkok: Thai Traditional Medicine Development foundation.
- Pornpimon Chalermmeeprasert. (2011). The Administration Manages Funds Village Loan to Family Development andThe Community Sustainability : Maha Sarakham Province. *Rajabhat Maha Sarakham University Journal*, 5(2), 169-183.
- Thawatchai Pinitmai et al,. (2017). Self-Reliance of Community Enterprise: Case Study of Ban Na Pho Native Medicinal Plants Processing Community Enterprise, ThaRaeng Sub-District, Ban Laem District, Phetchaburi Province. *Journal of Community Development Research (Humanities and Social Sciences)*, 10(3), 70-80.
- Thitiyan Boripan. (1966). *Herbal manandwomenof menopausal age slow down aging, solve the problem of abnormal symptoms*. Bangkok: Central Library Publishing.